

Peňáz, Petr

Latinské způsobové ut a jeho funkční ekvivalenty

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1992, vol. 41, iss. E37, pp. [131]-142

ISBN 80-210-0602-1

ISSN 0231-7915

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110137>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PETR PEŇÁZ

LATINSKÉ ZPŮSOBOVÉ UT A JEHO FUNKČNÍ EKVIVALENTY

1. Latinská spojka *ut* patří, spolu se spojkami *cum* a *quod*, k nejfrekventovanějším a významově nejpestřejším. Je jistým paradoxem praktické tradiční výuky latiny, že z těchto základních spojek udržuje se u sémanticky konciznějšího *cum* zvyk rozlišovat řadu standartních typů a označovat je tradičními názvy (*temporale, narrativum, concessivum, adversativum, causale, iterativum, explicativum, inversum* aj.), zatímco neméně časté a sémanticky bohatší *ut* (podobně jako *quod*) bývá takto sémanticky analyzováno jen zřídka. Cíl našeho článku je dvojitý: vyjdeme z detailní sémantické analýzy spojky *ut* se zřetelem k jejímu syntaktickému uplatnění, tj. vlastně analýzu syntaktických funkcí této spojky (4.) a výsledky této analýzy se pokusíme aplikovat v přehledu, jehož základem naopak bude analýza možných výrazových prostředků, které se uplňují v těch syntakticko-sémantických polích, u nichž bude zaznamenán výskyt spojky *ut* (6.); půjde tedy vlastně o přehled syntaktických ekvivalentů spojky *ut* v jednotlivých jejích syntaktických funkcích. Terminologicky a koncepčně vychází výklad z tzv. brněnské syntaktické školy.¹

2. Stranou lze ponechat jistě nenezajímavé úvahy o původním významu spojky *ut* a spokojit se s konstatováním, že se uplatňuje po celou historickou dobu v celé škále významů, které se rozpadají na tři základní skupiny: **způsobové** (modální; primárně indikativní s negací *non*; obecný význam: ‚jak(o)‘), **deklarativní** (jinak také: explikativní, určovací, účinkový, způsobovací aj.; závazně konjunktivní s negací *non*; obecný význam: ‚že‘) a **volitivní** (jinak také: snahový, účelový, volní; závazně konjunktivní s negací *ne*; obecný význam: ‚aby‘).

3. Významové odstíny konjunktivního typu, totiž deklarativní (s konjunktivem potenciálního zabarvení) a volitivní (s konjunktivem vůle) se těší většímu zájmu tradičních gramatik (předmětem pozornosti bývá

¹ GREPL, M. — KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha 1986. [1].

právě konjunktiv v nich uplatňovaný) a není třeba jim věnovat zvláštní pozornost na tomto místě. Zmíňme se pouze o třech detailech:

3.1. Jednak, že v tradičně koncipovaných gramatikách nebylo u těchto typů původně zvykem rozlišovat, v rozporu s logikou a sémantikou, mezi větami s propozicemi zapojenými a spojenými², tj. vedlejšími větami obsahovými (kompletivními) a příslovečnými (adverbiálními) v tradičnější terminologii. Konkrétně jde o rozdíl mezi obsahovými větami žadacími a větami účelovými (v případě volitivního *ut*) a mezi obsahovými větami deklarativními a větami účinkovými (v případě deklarativního *ut*)³.

3.2. Za druhé uvedme, že v sémantické škále spojky *ut* nejsou tyto odstíny primární a že se předpokládá jejich vznik ze zvolacích vět s *ut* deliberativního typu (v případě deklarativních souvětí) a z vět přacích (v případě volitivních souvětí). Např. není obtížné představit si vývoj tohoto plautovského obratu:

*mihi tu ut dederis pallam et spinter? numquam factum reperies*⁴
do deklarativního souvětí:

numquam factum est, ut mihi dederis pallam et spinter

3.3. Zlatá doba volitivních i deklarativních vět s *ut* pomíjí s koncem klasického období, neboť se objevují konkurenční spojky *quod*, *quia*, *quomodo*.⁵ Konkurence těchto spojek má však zpětně i vliv na význam spojky *ut*: konkurenční obsahové *quod* s výrazným paralelním významem, protože dává vznik pozdnělatinským kauzálním větám s *ut*:

*magna domini patientia, ut non statim peccatorem puniat*⁶
a vznikají dokonce složené kauzální spojky *ideo ut*, *propter ut*.

4. Druhá sémantická oblast, kterou jsme označili jako **modální** a které hodláme věnovat pozornost, klade při klasifikaci nepříjemné překážky terminologické: výrazy *modus* a způsob jsou natolik obecné, že jejich terminologické užití zavádí (výraz *modální* bývá užíván spíše o **modalitě výpovědi** jako samostatné syntaktické kategorii); pokud jde o význam slova *způsob*, svává se problematickým dále v okamžiku, kdy je zapotřebí v rámci **způsobu v širokém slova smyslu** zavést 2 elementární subkategorie: **způsob v užším slova smyslu** (kvalitativnost: *jak? jakým způ-*

² Viz [1] § 362; v terminologii [13] jde o protiklad *mezipropoziční sémantické závislosti* (1.1.2) a *propoziční inkorporace* (1.2).

³ Toto pojetí je, jak se zdá, typické spíše pro německou klasickou filologii. V česky psaných gramatikách splývá zmíněný rozdíl během minulého století ([9] § 582—4, 599—604; [10] § 373—376). V meziválečném období byl už tento rozdíl formulován poměrně zřetelně ([3] § 224 Účelové věty příslovečné; § 225 Nevlastní věty účelové; § 228 Věty účinkové; § 229 Věty obsahové/podstatné). Podobně později: [14] § 381—384 Věty účelové; § 385—389 Věty snahové; § 390—392 Věty účinkové; § 393—400 Věty způsobovací/určovací druhové. Obdobný rozdíl je vidět i ve filologii románské, např. [2].

Naproti tomu dodnes užívaná gramatika [19] pracuje stále s jednotnými termíny *Finals tze*, *Konsekutivs tze*.

⁴ Plt. Men. 683.

⁵ [8] s. 632.

⁶ Ambr. Abr. 1, 6, 46.

sobem? jakým postupem? jakým prostřednictvím?) a míru (kvantitativnost: do jaké míry? jak mnoho? jak silně? jak výrazně?). Z nedostatku vhodnějších termínů budeme nadále užívat termínu *modální* ve smyslu ‚široce způsobový‘ a *kvalitativní* pro ‚způsobový v užším slova smyslu, na rozdíl od kvantitativního‘. Substantivním termínem *způsob* se myslí ‚způsob v širokém slova smyslu‘, není-li uvedeno jinak. Členění na kvantitativní a kvalitativní typ prochází všemi sémantickými odstíny spojky *ut*, i když se u některých typů prakticky uplatňuje převážně jen jedna z těchto subkategorií, nebo naopak splývají. Rozdíly v syntaktickém chování v závislosti na této subkategorii jsou vzácné (sr. 6.1.2.1. proti 6.1.2.2.).

4.1. U kořenů modální sémantické větve stojí zřejmě modálně tázací *ut*. V přímých otázkách se objevuje spíše předklasicky a poeticky, existují však doklady i z klasické prózy:

*Ut sese in Samnio res habent?*⁷

Zpravidla jde o sémantický odstín kvalitativního typu.

4.2. Formálně stejnou strukturu má modálně exklamativní věta s *ut*, vyjadřující ovšem podstatně odlišný vztah k realitě, s čímž souvisí převážně kvantitativní sémantický odstín:

*Ut ego amorem tuum desidero!*⁸

4.3. Klasické uplatnění spojky *ut* s těmito sémantickými rysy je vyhazeno spíše obsahovým větám tázacího, resp. oznamovacího typu:

*(Caesar) docebat, ut omni tempore totius Galliae principatum Aedui tenuissent*⁹.

Způsob v užším slova smyslu u těchto vět splývá s mírou (podobně jako v závislé obsahové větě splývá tázací i exklamativní typ věty původně nezávislé).

Celkově je ovšem možné říci, že právě popsané významy (4.1.—4.3.) nejsou pro klasické latinské období charakteristické. Jde-li o souvětne uplatnění (4.3.), zapojuje se propozice závislé věty obligatorně do propozice řídících vět s predikáty smyslově perceptivního typu:

credo te audisse, ut me circumsteterint, ut aperte ostentarint Cic.

*facile erat prospicere, ut omnes ad caelum manus tenderent*¹⁰

Častěji se v klasické době objevuje pouze pokleslé ustálené spojení *vides (ne), ut*:

*Vides, ut alta stet nive candidum Soracte?*¹¹

4.4. Nejcharakterističtější sémantickým uplatněním modálního *ut* v klasické době je způsob v širokém slova smyslu, jehož typickým syntaktickým výrazovým prostředkem je příslovečná modální věta s spojkou *ut* a s indikativem predikátového slovesa (tj. věta s propozicí spojenou, obligatorně nezapojenou):

Ciceronem et ut rogas amo, et ut meretur, et ut debeo Cic.

Perge, ut instituisti. Cic.

4.5. Od této základní sémantické polohy se odvíjejí sekundární význa-

⁷ Liv. 10, 18, 11.

⁸ Cic. Att. 3, 11, 2.

⁹ Caes. b. Gall. I, 43, 7.

¹⁰ Caes. B. civ. II, 5, 3.

¹¹ Hor. Od. I, 9, 1—2.

my, a to v několika směrech. Stále na modální půdě zůstávají parenteze typu:

ut dixi

ut ante dictum est

ut opinor,

jež se od prostých vět modálních liší pouze pokleslým parentetickým charakterem.

4.6. Vůbec nejčastějším typem modálního vyjádření je srovnání, které může být kvalitativní i kvantitativní, reálné i podmíněné, vyjádřené větně i nevětně. O jednotlivých typech bude dále řeč.

4.7. Volnější souvislost s elementárními modálními větami mají věty okolnostní (č. *vzhledem k tomu, že; jak už aj.*), které se blíží typu kauzálnímu:

*aiunt hominem, ut erat furiosus, respondisse*¹²

*collo fraxinus, ut casu iacuit resupinus, adacta est*¹³

Od těchto vět je ovšem syntakticky a historicky nutno odlišovat skutečně kauzální věty s *ut*, které se objevují v pozdní latině a vycházejí většinou z deklarativní významu *ut* (viz 3.3.).

4.8. Větám okolnostním jsou velmi blízké věty zřetelové (č. *pokud jde o to, že; s ohledem na to, jak aj.*), časté původně zvláště v hovorovém stylu komiků:

*nescio, nisi, ut meus est animus, fieri non posse arbitror*¹⁴

*hostes in urbem Antium, ut tum res erant, opulentissimam acti*¹⁵

4.9. Jinou sémantickou větev představují časové významy spojky *ut*, založené původně nepochybně rovněž na modálním významu, speciálně modální okolnosti (srov. č. *jak ho uvidíš, řekni mu to*). Je dobře známo, že spojka *ut* vyjadřuje dva odstíny časových vztahů. Oba typy jsou už předklasické, běžné u Plauta a Terentia, později vyklízejí pole ve prospěch jiných časových spojek (*cum, postquam*). Častěji se v klasické době vyskytuje časově orientační *ut* s významem ‚jakmile‘, zpravidla s indikativem:

*ut eos rettulit, ibidem est repente mortuus*¹⁶

Možný je zde i potenciální (resp. iterativní) kunjunktiv, který se v pozdější latině (při celkovém poklesu frekvence časového *ut*) stává relativně častějším:

*ut quisque veniret, primores eorum in subiectum campum deduxit*¹⁷

4.10. Okrajovějším časovým významem, po Plautovi a Terentiovi zcela výjimečným, je časově limitační (trvací) ‚od té doby co‘:

*illam ut primum vidi, numquam vidi postea*¹⁸

ut Athenas veneram, exspectabam te iam quartum diem ‚Cic.‘

¹² Cic. S. Rosc. 33.

¹³ Ov. Met. 12, 324.

¹⁴ Plt. Cist. 5.

¹⁵ Liv. 2, 56, 6.

¹⁶ Cic. nat. deor. 2, 10.

¹⁷ Liv. II, 38, 1.

¹⁸ Plt. Epid. 600.

4.11. Další směry sémantického rozvoje představuje konsekutivnost a koncesivnost. Vytvářejí se, podobně jako temporální význam, z modální okolnosti. Je-li tato okolnost v sémantické shodě s obsahem řídicí věty, jde podle směru logického vztahu buď o kauzálnost (4.7., resp. 3.3.), nebo o konsekutivnost:

*Mons altissimus impendebat, ut perpauci iter prohibere possent.*¹⁹

*Non possunt in civitate multi fortunas amittere, ut non plures secum in eandem trahant calamitatem.*²⁰

4.12. Je-li modální okolnost sémanticky s obsahem věty řídicí rozporná, jedná se o koncesivnost. V případě spojky *ut* jde o okolnost subjektivní, možnou, což se projevuje konjunktivem potenciality u predikátového slovesa:

*ut virtus vestra transire alio possit, fortuna certe loci huius transferrī non possit.*²¹

Sémantickou zajímavostí je, že konjunktiv predikátového slovesa (který lze zpravidla hodnotit jako potenciální, v. výše) u těchto vět historicky zřejmě vzniká z konjunktivu vůle, takže v záporné variantě této spojky se objevuje, vedle očekávaného *ut non*

*ut non efficias, quod vis, tamen, mors ut malum non sit, efficias.*²²

často i čistě volní *ne*:

*ne sit sane summum malum dolor, malum certe est.*²³

4.13. Velmi příbuzné těmto koncesivním obrátům jsou pokleslé paren-teze:

ut taceam

ne dicam plura

ut ego non dicam

4.14. Vazba na konjunktiv vůle spojuje koncesivní typy (4.12., 4.13.) s finálními obraty:

*Diligentia est adhibenda in amicitiiis comparandis, ut ne quando amare incipiamus eum, quem aliquando odisse possimus.*²⁴

Konjunktiv v těchto větách je sice v podstatě téhož typu jako v obsahových větách žádacích, syntaktická struktura je však odlišná (jde o protiklad propozice zapojené a spojené — podobně jako u vět obsahových deklarativních a konsekutivních — projevující se syntakticky protikladem konkurující vazby infinitivní

imperavit, ut abirent × *eos abire*

mos est, ut absint × *eos abesse*

a vazby participiální

revertit, ut videret × *visurus*

5. Po vyloučení dvou frekventovaných typů (obsahový žádací a obsa-

¹⁹ Caes. b. Gall. 1, 6, 1.

²⁰ Manilius 19.

²¹ Liv. 5, 54, 6.

²² Cic. Tusc. 1, 16.

²³ Cic. Tusc. 2, 14.

²⁴ Cic. Lael. 60.

hový deklarativní), u nichž by bylo přirozeně možno odlišovat řadu významových variant, a bez podrobnějšího rozboru vět komparativních (sémanticky rovněž pestrých) nacházíme tedy při bližší analýze u spojky *ut* kolem patnácti sémantických odstínů. Řada těchto typů nepotřebuje bližší komentář z důvodů, o kterých byla úvodem řeč v případě volitivního a deklarativního typu, tedy vět s propozicemi zapojenými. U ostatních skupin, které mají příslovečný charakter (propozice spojené) lze totéž prohlásit o větách temporálních, konsekutivních, koncesivních a kauzálních (4.9.—4.14.), jimž bývá pravidelně věnována soustavná pozornost. Všimněme si tedy nyní bližší rozložení syntaktických výrazových prostředků v oblasti vět způsobových (modálních), které přes svou bohatou členitost bývají v latinské syntaxi zpravidla prezentovány jen komparativním typem.

6. PRÍSLOVEČNÉ VĚTY ZPŮSOBOVÉ V ŠIROKÉM SLOVA SMYSLU

6.1. VĚTY ZPŮSOBOVÉ

Príslovečné věty způsobové komentují způsob, jakým probíhá děj řídicí věty. Zpravidla jde o určení kvality (vlastního způsobu) nebo kvantity (intenzity).

6.1.1. Prosté způsobové věty

Pro oba typy je v latině základním výrazovým prostředkem vedlejší věta indikativní se spojkou *ut*. Méně často se objevují spojky *quemadmodum*, *quomodo*:

Perge, ut instituisti. /Cic./
Clamavi, ut poteram, attamen nemo respondebat.
Omnia perfeci, quemadmodum poteram.

6.1.2. Způsobové věty srovnávací

Nejběžnější formou, jak určit způsob děje, je srovnání, k němuž slouží opěrné demonstrativum, adjektivum nebo adverbium v řídicí větě (viz dále). Obecně se v těchto větách uplatňuje jak indikativ (srovnání s dějem nebo vlastností skutečnou), tak konjunktiv (srovnání s dějem nebo vlastností možnou nebo myšlenou).

6.1.2.1. Způsobové věty srovnávací kvalifikační

Srovnávací způsobové věty lze, podobně jako jednoduché způsobové věty, členit na kvalifikační a kvantifikační. V rámci obou typů se pak uplatňuje srovnání jednak na základě shody, jednak na základě rozdílu, přičemž oba typy logicky souvisejí — negací výrazových prostředků shody vznikají prostředky rozdílu a naopak:

*Ita sensit, ut loquitur.*²⁵ — *Non aliter sensit ac loquitur.*

²⁵ Cic. rep. 3, 32.

6.1.2.1.1. Srovnání podle shody

Základními výrazovými prostředky jsou (na prvním místě je uváděn opěrný výraz v řídicí větě, na druhém vlastní spojka):

a) adverbální typ

ita — (*sic*)*ut*

sic (*ita*) — (*vel*)*ut*

sic (*ita*) — *quemadmodum* (*quomodo*)

eo modo — *quo* (*modo*)

pariter (*similiter*, *aeque*, *eodem modo*) — *atque* (*ac*)

perinde (*proinde*) — *atque* (*ac*, *ut*)

b) adjektivní typ

par (*similis*) — *atque* (*ac*)

idem — *atque* (*ac*, *qui*)

talis — *qualis*

Např.:

*Ut sementem feceris, ita metes.*²⁶

Haec sicut exposui, ita gesta sunt.

*Socrates affirmabat, qualis homo ipse esset,
talem esse eius orationem.*²⁷

*In eadem sententia fui, in qua frater tuus erat.*²⁸

Všechny tyto výrazy uvozují indikativní srovnávací větu. Konjunktivní větu mohou uvozovat ty, které obsahují spojovací výraz *ut* nebo *ac*; v tom případě za ním stojí kondicionální spojka *si*, např. *ut si*, *velut si*, *perinde ac si*, *idem ac si*. Navíc je v konjunktivních větách možná spojka *quasi*, vzniklá ze spojek kvantitativních (v. 6.1.2.2.1.):

Quid ego testibus utor, quasi res dubia sit? /Cic./

*Quasi mea culpa bona perdiderit, ita est mihi inimicus.*²⁹

*Qui aliis nocent, ut liberales sint, in eadem sunt iniustitia,
ut si in suam rem aliena converterant.*³⁰

*Fratris mei negotia ut tuearis, peto,
aeque ac si mea sint.*

*Sequani absentis Ariovisti crudelitatem,
velut si coram adesset, horrebant.* Caes./

Formální srovnání co do shody nevyklučuje vnitřní sémantický rozpor mezi srovnávacími členy. Takové případy lze překládat buď doslova (srovnávacími větami) nebo volně odporovací parataxi:

*Ut nihil boni est in morte, sic certe nihil mali.*³¹

*Jak není na smrti nic dobrého, tak jistě ani nic zlého.
Na smrti není sice nic dobrého, ale jistě (ani) nic zlého.*

²⁶ Cic. orat. 2, 261.

²⁷ Cic. Tusc. 5, 47.

²⁸ Lig. 34.

²⁹ Sest. 111.

³⁰ Cic. off. 1, 42.

³¹ Cic. Lael. 14.

6.1.2.1.2. Srovnání podle rozdílu

Základními výrazovými prostředky jsou (na prvním místě je uváděn opěrný výraz v řídicí větě, na druhém vlastní spojka):

alius (aliter, secus) — ac (atque)

alius (aliter) — quam

Srovnávací spojka *quam* je u klasických autorů řídká, v pozdější době však proniká od kvantifikačních vět a začíná převažovat:

Nunc alius sum atque antea fui /Cic./

Omnia fere aliter evenerunt, quam opinatus sum.

I v tomto případě mohou srovnávací věty obsahovat konjunktiv; v po-klasické době je možný i u spojek *alius (aliter) quam si*; v klasické po spojovacím výrazu *ac*.

6.1.2.2. Způsobové věty srovnávací kvantifikační

6.1.2.2.1. Srovnání podle shody

Základními výrazovými prostředky jsou (na prvním místě je uváděn opěrný výraz v řídicí větě, na druhém vlastní spojka):

a) adverbialní typ

tam — quam

tot — quot

totiens — quotiens

b) adjektivní typ

tantus — quantus

Např.:

Concordia civium tanta nunc est, quanta numquam fuit.

*Quot homines, tot sententiae.*³²

*Tam vehemens fui, quam cogebar, non quam velebam.*³³

*Pompeius tot habet triumphos, quot orae sunt terrarum.*³⁴

Kvantifikační srovnávací věty obsahují konjunktiv jen zřídka; je však možný; spojovací výraz v tom případě splývá s kondicionální spojkou *si* do podoby *quasi*:

Tantus pavor, tanta trepidatio fuit,

quasi hostis iam ad portas urbis esset.

Zvláštním typem je srovnání co do stejné míry rozdílu. Jeho základním výrazovým prostředkem jsou komparativy v řídicí i závislé větě spolu se spojovacími výrazy *eo (tanto) — quo (quanto)* (český ekvivalent *čím — tím, oč — o to*):

Quo quaeque res est turpior, eo magis vindicanda est.

Quo quisque doctior, eo modestior est.

Na rozdíl od češtiny má latina ještě synonymní prostředek, jímž jsou superlativy v obou větách spolu se spojovacími výrazy *ut — sic*:

*Ut quaeque res est turpissima, sic maxime vindicanda est.*³⁵

Ut quisque est doctissimus, ita est modestissimus.

³² Ter. 2, 4, 14.

³³ Mur. 6.

³⁴ Balb. 9.

³⁵ Caecin. 7.

6.1.2.2.2. Srovnání podle rozdílu

Základními výrazovými prostředky je komparativ v řídicí větě (*potius, magis, minus, citius, prius, saepius* atd.) kombinovaný se srovnávací větou uvozenou spojkou *quam*. Mezi latinou a češtinou je rozdíl v tom, že čeština srovnávaný děj chápe jako nereálný (vzhledem k rozdílu mezi ním a konstatovanou realitou) a uplatňuje často kondicionál:

Cavebat magis Pompeius, quam timebat.

Nihil libentius facio, quam ad te scribo.

Komparativní smysl má rovněž sloveso *malle* ‚raději chtít‘ a uplatňuje se proto stejným způsobem:

Servire quam pugnare mavult.

Nejsou-li srovnávány děje, nýbrž příznaky, je v latině (stejně jako v češtině) možný komparativ i pozitiv v obou větách; užije-li se pozitiv, stojí v řídicí větě navíc opěrný komparativ *magis*:

Cicero in coniuratos acrius quam moderatius consuluit.

Cicero in coniuratos magis acriter quam moderate consuluit.

6.1.2.3. Nevětná přirovnání

Jde-li o zkrácené přirovnání, při němž předmětem srovnání není pro-
pozice, nýbrž subjekt, ztrácí se logicky rozdíl mezi kvalifikačním a kvan-
tifikačním způsobem srovnání. Možné jsou tedy všechny uvedené spoj-
vací výrazy, nikoli však samotné, nýbrž stále ve vazbě s opěrným de-
monstrativem, které v tom případě stojí v bezprostřední blízkosti *sic velut, tamquam, perinde ac, aliter ac, aequae ac* atd. Jediné spojky, které se v tomto případě uplatňují bez opěrného demonstrativa, jsou *ut, velut*:

Quae ego, ut ille, dicere nollem.

Aliter de vobis ac de nobis iudicamus.

Ea res tibi aequae nota est ac mihi.

Pro uvození ilustrativního výčtu ve smyslu českého obratu jako (*na-
příklad*) se užívá pouze spojek *ut, velut*:

Variae ibi aves inveniuntur,

velut anseres, psittaci, passerres, alii.

Konjunktivním typům větným odpovídá v rámci nevětných přirovnání kondicionální srovnání *nihil nisi, quid nisi*:

Philosophia quid est aliud nisi donum deorum. [Cic./

6.1.2.4. Latina často preferuje srovnání prostřednictvím negace (tj. vy-
jadřuje shodu negací rozdílu a rozdíl negací shody):

Non magis me meae excruciant miseriae quam tuae.

Romanus non magis dolo capi, quam armis vinci poterat.

*Te non minus contemno quam odi.*³⁶

Cimo in matrimonio habebat sororem,

non magis amore quam more ductus.

6.1.2.5. Vyjádření maximální (elativní) míry, odpovídající českým vaz-
bám s částicí *jen*: *jak jen, kolik jen, co jen* apod. se v latině děje dvojím
způsobem. Jde-li o míru slovesného děje, užívá se zevšeobecnění podmětu

³⁶ Vatin. 1.

pomocí neurčitých zájmen, např. *quisque* (srov. české obraty *jak kdo, kolik kdo, co kdo*)

Ut quisque poterat, laborabat.

E suis quisque, quantum poterat, dabat.

Jde-li o míru vlastnosti nebo příznaku, užívá se spojky *quam* *qui* se superlativem:

Tam mitis sum, quam qui lenissimus (quam qui maxime).

*Te sic colam et tuebor, ut quem diligentissime
(ut quem maxime).*

Nejde-li o srovnání, užívá se *quam* přímo se superlativem:

Dicam quam brevissime (potero).

Libros secum portabat quam plurimos (poterat).

6.1.3. Způsobové propozice prostředkové

Děj vyjadřovaný jako prostředek realizace jiného děje se v latině vyjadřuje především **gerundiem a gerundivní vazbou**:

Fama crescit eundo.

*Mos est, ut clarissimis poetis legendis
animi hominum imbuantur.*

Kromě toho je možné i vyjádření indikativní vedlejší větou se spojkou *quod*, přičemž v řídicí větě stojí opěrné způsobové demonstrativum *eo*:

*Mihi quidem videntur homines eo maxime bestiis praestare,
quod loqui possunt.*

6.1.4. Způsobové propozice okolnostní

Základním prostředkem k vyjádření průvodních okolností řídicího děje jsou v latině participiální konstrukce spojitě i nespojitě:

*Cogitanti mihi venit in mentem, quot in periculis
potentiores homines vivant:*

Te mortuo ego vivere noluissem.

Kromě toho je možná konstrukce indikativní vedlejší věty se spojkou *ut*:

Aiunt hominem, ut erat furiosus, statim respondisse.³⁷

Pro myšlenou okolnost se užívá konstrukce konjunktivní vedlejší věty se spojkami *ut non, cum non, cum nihil*:

*Mavult existimari bonus vir, ut non sit, quam esse,
ut non putetur.*

Abisti, cum nihil mihi dixisses.

Je-li predikát řídicí věty v tomto případě negován, objevuje se u těchto konjunktivních vět spojka *quin*. Součtem záporů (tj. popřením okolnosti nereálné) vzniká výpověď o okolnosti reálné a kladné:

*Nihil umquam vobis praecepi, milites,
quin primus me periculis obiecerim.*

Fama non temere nasci solet, quin subsit aliquid.

³⁷ Cic. S. Rosc. 33.

Sémanticky ekvivalentní jsou kromě toho parataktické konstrukce se spojkami *et non, neque*:

*Fieri potest, ut recte quis sentiat neque id, quod sentit,
polite eloquatur.
Romae fui neque Capitolium vidi.*

6.2. VĚTY VÝJIMKOVÉ

Samostatným typem vět jsou ty konstrukce, v nichž je obsah závislé věty formulován jako výjimka z obsahu věty řídící. Spojka *ut* u tohoto typu doložena sice není, protože však přehled způsobových vět by bez těchto vět nebyl úplný, uvádíme ho přesto. V těchto souvětích je řídící věta pravidelně záporná. Vedlejší věta výjimečná bývá uvozena spojkou *nisi forte, nisi vero*. Celé souvětí je syntakticky i sémanticky velmi blízké podmínkovým větám; slovesný způsob ve vedlejší větě odpovídá formě podmínkových vět:

*Respondit se non venturum esse, nisi forte quid a se vellent.
Satis disputatum est de ha re, nisi forte quid desideratis.*

6.3. VĚTY ZŘETELOVÉ

Vymezují jistou sémantickou oblast, pro niž (vzhledem k níž) platí děj věty řídící. Do této skupiny vět lze zařadit několik sémantických typů. Jednak jde o věty indikativní se spojkou *ut* ,podle toho, jak', ,na to, jak':

*Ubiorum civitas fuit ampla atque florens,
ut est captus Germanorum.³⁸*

Pervenit in urbem Antium, ut tum res erant, opulentissimam.

Jiným typem jsou indikativní věty se spojkou *quod* ,pokud jde o to, že', ,co se týká toho, že':

*Quod mihi de nuptiis filiae gratularis,
agnosco humanitatem tuam.*

*Quod aliter cecidisse rem opinatus sis,
id tibi nullo modo assentior.*

*Quod scire vis, qua quisque in te fide sit et voluntate,
difficile dictu est de singulis.*

Kromě toho existují i explicitní formulace *quod pertinet (ateinet, spectat) ad*:

Quod ad me (attinet), nullam in te umquam fidem habui.

7. Z uvedeného přehledu vyplývá, že kategorie způsobových vět, běžná v české syntaktické teorii (podobně *Modalsatz* v syntaxi německé), je i v latině samostatnou a svébytnou kategorií vět se specifickými větnými prostředky, kterou nelze zužovat na kategorii vět komparativních.

³⁸ Caes. b. Gall. 4, 3, 3.

LITERATURA

- BAUER, J. — GREPL, M.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha 1970.
- ERNOUT, A. — RIEMANN, O.: *Syntaxe latine*. Paris 1932⁷.
- FÜRST, K.: *Latinská mluvnice pro školy střední*. Praha 1932.
- GEORGES, K. E.: *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*. Leipzig 1880⁷.
- GHISELLI, A.: *Il libro di latino*. Roma-Bari 1983.
- GREPL, M. — KARLÍK, P.: *Skladba spisovné češtiny*. Praha 1986.
- HOFMANN, J. B.: *Lateinische Umgangssprache*. Heidelberg 1951³.
- HOFMANN, J. B., — SZANTYR, A.: *Lateinische Syntax und Stilistik*. In: *Handbuch der Altertumswissenschaft II, 2, 2*. München 1955, s. 632.
- KOSINA, J.: *Grammatika jazyka latinského pro gymnasia československá*. Praha 1867.
- KOŘÍNEK, J.: *Latinská mluvnice*. Praha 1873.
- LAKOFF, R. T.: *Abstract Syntax and Latin Complementation*. Cambridge Mass. 1968.
- MENGE, H.: *Repetitorium der lateinischen Syntax und Stilistik*. Wolfenbüttel 1914¹⁰.
- Mluvnice češtiny*. 3. Skladba. Praha 1987.
- NOVOTNÝ, F., a kol.: *Základní latinská mluvnice*. Praha 1957.
- PALMER, L. R.: *The Latin Language*. London 1961³.
- PINKSTER, H.: *Sintassi e semantica latina*. Torino 1991 (orig. tit.: *Latijnse Syntaxis en Semantiek*. Amsterdam 1984).
- PRAŽAK, J., — NOVOTNÝ, F., — SEDLÁČEK, J.: *Latinskočeský slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. Praha 1936⁸.
- QUITT, F., — KUCHARSKÝ, P.: *Latinská mluvnice*. Praha 1972.
- RUBENBAUER, H. — HOFMANN, J. B.: *Lateinische Grammatik*. Bamberg-München 1975⁹.
- SCHERER, A.: *Handbuch der lateinischen Syntax*. Heidelberg 1975.
- SMILAUER, V.: *Novočeská skladba*. Praha 1966.

**UT MODALE IN LINGUA LATINA
ET QUAE EADEM VI FUNGUNTUR CONSTRUCTIONES**

Primum analysis semantica coniunctionis *ut* proponitur, usu syntactico in lingua Latina diligenter deliberato, scilicet eiusdem coniunctionis functionum syntacticarum synopsis. Cuius analysis eventus deinde applicantur ad synopsis constructionum, quae in iisdem campis syntactico-semanticis, atque constructiones per *ut* inclusae, inveniuntur, quaeque modum (sensu lato, id est speciem, formam, momentum etc.) actionis exprimere possint. Multis et variis exemplis adductis demonstratur nonnullos typos constructionum in libris manualibus de re grammatica Latina scriptis omitti, qui in manualibus linguarum vivarum quae dicuntur (ut Bohemicae, Germanicae) non negleguntur. In quorum numero etiam phrases modales (Modalsätze) quidem ducuntur.